

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
Установа адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка”

На правах рукапісу
УДК 821.161.3+821.162.1

Любчанка
Аляксей Аляксандравіч

Рэцэпцыя экзістэнцыялізму ў беларускай і польскай прозе другой паловы XX
стагоддзя

Дысэртацыя
на саісканне акадэмічнай ступені магістра філалагічных навук
па спецыяльнасці 1-21 80 10 Літаратуразнаўства

Навуковы кіраўнік
кандыдат філалагічных навук,
дацэнт Заяц Н.В.

ДАПУШЧАНА ДА АБАРОНЫ

Загадчык кафедры

_____ І.М. Гоўзіч

«__» _____ 20__ г.

Мінск, 2016

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ.....	3
АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ.....	6
ГЛАВА 1 АСНОЎНЫЯ ПАСТУЛАТЫ ЗАХОДНЕЕЎРАПЕЙСКАГА ЭКЗІСТЭНЦЫЯЛІЗМУ.....	9
1.1 Агульная характарыстыка экзистэнцыялізму	9
1.2 “Міф пра Сізіфа” як праграма філасофскіх поглядаў А. Камю	11
1.3 Філасофскія погляды М. Хайдэгера.....	21
1. 4 Гуманізм як аснова філасофіі Ж.-П. Сартра.....	29
ГЛАВА 2 ЭКЗІСТЭНЦЫЯЛІЗМ У БЕЛАРУСКАЙ І ПОЛЬСКАЙ ПРОЗЕ: ПАРАЎНАЛЬНА-ТЫПАЛАГІЧНЫ АНАЛІЗ	36
2.1 Рэцэпцыя экзистэнцыялізму ў творах на ваенную тэму Е. Анджэеўскага і В. Быкава	36
2.2 Экзистэнцыяльныя матывы ў аповесці У. Караткевіча “Ладдзя Роспачы”	39
2.3 Экзистэнцыяльныя ідэі ў творчасці В. Гамбровіча.....	42
ЗАКЛЮЧЭННЕ.....	68
СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ.....	71

УВОДЗІНЫ

Пасля другой сусветнай вайны статус уплывовай філасофскай сістэмы набыў экзістэнцыялізм, выступіўшы адначасова і ў філасофскім, і ў літаратурным абліччы. Засяроджаны на пазнанні чалавечага існавання і пазнанні свету праз чалавечае існаванне, ён аказаўся актыўна задзейнічаным і максімальна запатрабаваным у кантэксте катастрафічных падзей эпохі. Еўрапейская літаратура, што імкнулася распавесці пра патрасенні, якіх гісторыя чалавецтва яшчэ не ведала, была пастаўлена перад неабходнасцю зноўку асэнсоўваць складанасць і супярэчлівасць такога феномену, як чалавек. Тым самым быў дадзены штуршок да збліжэння мастацкага мыслення з філасофіяй экзістэнцыялізму. Пасля заканчэння вайны да праблем “філасофіі існавання” звярталіся і беларускія, і польскія пісьменнікі, імкнучыся спасцігнуць гісторыю і зразумець тые новыя экзістэнцыяльныя грані, якія выявіла вайна ў асобе чалавека.

У ліку польскіх пісьменнікаў, у пасляваеннай творчасці якіх адчувальна праявілася экзістэнцыяльная тэндэнцыя ў стварэнні мастацкай канцэпцыі асобы, выяўлялася імкненне даследаваць псіхалагічныя першаасновы чалавека, яго вітальныя каштоўнасці, варта назваць імёны В. Гамбровіча, Е. Анджэеўскага і інш.

У адрозненне ад заходнееўрапейскіх літаратур у беларускім мастацтве слова экзістэнцыялізм не быў прадстаўлены як цэласная сістэма светабачання. Тым не менш рысы гэтага накірунку можна заўважыць у творчасці многіх аўтараў: экзістэнцыялісцкае ўспрыманне рэчаіснасці беларусамі абумоўлена не толькі маштабам войнаў, але ж і пострэвалюцыйнай сітуацыяй, а таксама нацыянальнай нерэалізаванасцю і прыгнётам. Адсюль і вынікае разлад чалавека са светам, сацыяльная адчужанасць героя, немагчымасць прыняць грамадства, якое існуе, з аднаго боку, і быць зразумелым яму, з другога.

Першым беларускім пісьменнікам, пра якога пачалі гаварыць як пра пісьменніка-экзістэнцыяліста, стаў, несумненна, В. Быкаў. Хаця да яго да “праклятых пытанняў” звярталіся многія аўтары – да экзістэнцыяльных мастакоў слова з пэўнымі агаворкамі адносяць М. Гарэцкага, К. Чорнага, У. Караткевіча.

Можна меркаваць, што для беларускіх і польскіх пісьменнікаў імпульсам да пастаноўкі праблем, якія насілі ярка выражаны экзістэнцыяльны характар, сугучны светаўспрыманню Г. Марсэля, Ж.-П. Сартра, А. Камю, К. Ясперса і іх аднадумцаў, паслужылі не кніжныя крыніцы, а ўзрушэнне чалавечага існавання, важная падзея ў асабістых лёсах

пісьменнікаў і іх сучаснікаў, больш за тое, – падзея, якая вызначыла гістарычную перспектыву ў жыцці многіх еўрапейскіх народаў. У літаратуры перажытая ваенная трагедыя адбівалася з пазіцыі экзістэнцыяльнай свядомасці; антываенны пафас перарастаў у пафас экзістэнцыяльны, акцэнт ставіўся на канкрэтнай асобе, на яе свабодзе выбару ў свеце, у якім Бог “адсутнічае”, на магчымасці чалавека быць сабой або не быць сабой.

Экзістэнцыялізм, на першы погляд, арыентуецца на суб'ектыўны вопыт і ставіць традыцыю пад сумненне, абвясчаючы “пераацэнку каштоўнасцяў” і нават спробу пачаць з нуля. На эстэтычным узроўні гэта выявілася ў авангарднай паэтыцы літаратурнага экзістэнцыялізму. Але, па-сутнасці, экзістэнцыялізм узыходзіць да традыцый філасофскай думкі мінулых стагоддзяў, напрыклад, да філасофіі Аўгустына, Паскаля, абапіраецца на традыцыі літаратуры XIX стагоддзя, у тым ліку рускай (Ф. Дастаеўскі, А. Чэхаў, Л. Талстой). Экзістэнцыялісты звяртаюцца да традыцыйнага вопыту сусветнай культуры: да антычным міфа (інтэрпрэтацыя міфа аб Сізіфе ў творчасці А. Камю), да “біблейскага тэксту” (інтэрпрэтацыя Кнігі Быцця і Кнігі Ёва ў С. К’еркегора).

Выбар у якасці аб'екта даследавання творчасці В. Быкава не патрабуе тлумачэнняў: гэты аўтар найбольш яркава прадстаўляе эстэтыку экзістэнцыялізму ў нашай літаратуры. Зварот да творчасці В. Гамбровіча і Е. Анджэўскага вызначаецца тым, што ў польскай прозе другой паловы XX стагоддзя гэтыя пісьменнікі сыгралі своеасаблівую, выключную і прынцыпова адрозную адзін ад аднаго ролю. Калі да вайны Е. Анджэўскі стаў вядучым прадстаўніком “некаталіцкай” прозы, то В. Гамбровіч, наадварот, абвяргаў любыя дагматы, быў майстрам “зрывання масак”. Розныя па стылю і творчым імпераменце аўтары пасля другой сусветнай вайны звярнуліся да экзістэнцыялізму і сцвердзілі сябе ў гэтым напрамку.

Экзістэнцыялізм з’яўляецца адным з самых змрочных філасофскіх і эстэтычных накірункаў сучаснасці. Чалавек, якога паказваюць экзістэнцыялісты, з’яўляецца носьбітам унутранай адзіноты і страху перад рэчаіснасцю. Жыццё не мае сэнсу, грамадская дзейнасць не прыносіць плёну, маральнасць негрунтоўная. Дэталёва разгледжаныя ў экзістэнцыялізме этычныя праблемы – свабоды і адказнасці, сумлення і ахвярнасці, мэты існавання і прызначэння – знайшлі ўвасабленне і глыбока даследаваліся беларускімі і польскімі пісьменнікамі і сталі аб’ектам нашай дысертацыйнай работы.

Важным з’яўляецца пытанне аб спецыфіцы польскага і беларускага экзістэнцыялізму і аб тым, якія аспекты і ідэі гэтага філасофскага напрамку закранулі творчасць польскіх, а таксама некаторых беларускіх пісьменнікаў.

З гэтага можа вынікаць пэўная ўласна польская ці беларуская мадэль экзістэнцыялізму. Польскія літаратуразнаўцы ставяць пытанне аб існаванні пэўнай польскай формы экзістэнцыялізму, але гэтыя пытанні яшчэ не атрамалі шырокага абгрунтавання. Разам з тым пытанне аб сувязі беларускага і польскага экзістэнцыялізму ў кантэксце гістарычнага развіцця да гэтага часу не становілася аб'ектам спецыяльнага даследавання. Навуковая навізна працы заключаецца ў тым, што гэта першае на Беларусі даследаванне, накіраванае на грунтоўнае вывучэнне польскага экзістэнцыялізму і супастаўленне яго з развіццём гэтага напрамку ў беларускай літаратуры.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з тэматыкай навуковых даследаванняў кафедры. Магістарская дысертацыя “Рэцэпцыя экзістэнцыялізму ў беларускай і польскай прозе другой паловы XX стагоддзя” выконвалася ў межах агульнакафедральных навуковых тэм “Беларуская і сусветная літаратуры ў сістэме міжкультурных камунікацый” (2011–2015 гг., № 20115441 д.р.), “Беларуская і сусветная літаратуры ў сучаснай адукацыйнай прасторы: кампетэнтнасны падыход” (2016–2020 гг.).

Мэта і задачы даследавання. *Мэта* – даследаваць асаблівасці рэцэпцыі экзістэнцыялізму ў беларускай і польскай прозе другой паловы XX стагоддзя.

Дасягненне пастаўленай мэты патрабуе вырашэння наступных *задач*:

- 1) выявіць асаблівасці рэалізацыі экзістэнцыяльных тэдэнцый у творах беларускіх празаікаў У. Караткевіча і В. Быкава;
- 2) прааналізаваць мастацкія тэксты В. Гамбровіча і Е. Анджэўскага ў аспекце перасаэнсавання аўтарамі філасофіі экзістэнцыялізму;
- 3) правесці параўнальна-тыпалагічны аналіз творчасці вывучаемых празаікаў са спадчынай пісьменнікаў і філосафаў – заснавальнікаў традыцыі экзістэнцыялізму ў Заходняй Еўропе;
- 4) вызначыць і даследаваць экзістэнцыяльныя кантэксты польскай і беларускай літаратуры, выявіць асаблівасці рэцэпцыі экзістэнцыялізму ў беларускай і польскай літаратурах.

Аб’ект даследавання – творчасць беларускіх (У. Караткевіч, В. Быкаў) і польскіх (В. Гамбровіч, Е. Анджэўскі) празаікаў другой паловы XX стагоддзя.

Прадмет даследавання – спецыфіка рэцэпцыі экзістэнцыялізму ў беларускай і польскай прозе другой паловы XX стагоддзя.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Асноўныя паняцці філасофіі экзістэнцыялізму – свабода, адказнасць, выбар, абсурд, гуманізм – па-рознаму інтэрпрэтуюцца ў творах А. Камю, М. Хайдэгера, Ж.-П. Сартра. А. Камю робіць акцэнт на абсурднасць жыцця, М. Хайдэгер даследуе саму ідэю існавання быцця, Ж.-П. Сартр звяртаецца да філасофіі дзеяння. Побач з адрозненнямі ў працах пісьменнікаў-філосафаў ёсць агульнае: чалавек, які з’яўляецца носьбітам унутранай адзіноты і страху перад рэчаіснасцю. Менавіта даследаванню яго ўнутранага свету, матывацыі яго выбараў і прысвечаны іх творы.

2. Экзістэнцыялізм у польскай і беларускай літаратурах, у адрозненне ад французскага, не сфармаміраваўся як асобны кірунак. Аднак ёсць

падставы для таго, каб гаварыць аб нацыянальнай традыцыі экзістэнцыялізму. У польскім слоўным мастацтве яна ўзыходзіць да рамантызму, абапіраецца на агульнаеўрапейскія літаратурна-філасофскія пошукі XIX і XX стагоддзя. Беларускі экзістэнцыялізм убірае ў сябе напрацоўкі пісьменнікаў першай трэці XX стагоддзя, якія заснавалі і распрацоўвалі псіхалагічную прозу – М. Гарэцкага, К. Чорнага.

3. У рэцэпцыі экзістэнцыялізму польскія пісьменнікі з’яўляюцца паслядоўнікамі розных традыцый: В. Гамбровіч у большай меры арыентуецца на А. Камю, Е. Анджэўскі на Ж.-П. Сартра. Адрозніваецца таксама рэцэпцыя заходнееўрапейскага экзістэнцыялізму: ад яе іранічнага абыгрывання ў творчасці В. Гамбровіча да рэфлексійнага традыцыяналізму Е. Анджэўскага.

4. Экзістэнцыяльны досвед еўрапейскай літаратуры выяўляецца ў асобных творах У. Караткевіча, дзе пастаўлена праблема выбару. Найбольш паслядоўна экзістэнцыялізм рэалізуецца ў прозе В. Быкава і першапачаткова звязаны з перасэнсаваннем падзей вайны, якія і паслужылі адной з перадумоў зараджэння філасофіі экзістэнцыялізму.

Апрабацыя вынікаў дысертацыі

1. Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Духоўнае самавызначэнне асобы ў сучасным свеце: да 85-годдзя з дня нараджэння У. Караткевіча” (Брэст, БрДТУ, 26 лістапада 2015 г.);
2. Рэспубліканская навукова-практычная студэнцкая канферэнцыя “Студэнцкая навука – інавацыйны патэнцыял будучыні” (Мінск, БДПУ, 26–28 красавіка 2016 г.).

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі

1. Любчанка, А.А. Рэцэпцыя экзістэнцыялізму ў творах Е. Анджэўскага і В. Быкава / А.А. Любчанка // Студенческая наука – инновационный потенциал будущего : мат. Респ. научно-практ. студ. конф., БГПУ, 26–28 апреля 2016 г. (у друку).
2. Любчанка, А.А. Экзістэнцыяльныя матывы ў аповесці Уладзіміра Караткевіча “Ладдзя Роспачы” / А.А. Любчанка // Духоўнае самавызначэнне асобы ў сучасным свеце: да 85-годдзя з дня нараджэння У. Караткевіча : мат. Респ. навукова-практ. канф., Брэст, БрДТУ, 26 ліст. 2015 г. (у друку).

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з уводзінаў, дзе абгрунтавана актуальнасць даследавання; агульнай характарыстыкі работы; двух глаў: “Асноўныя пастулаты заходнееўрапейскага экзістэнцыялізму”, “Экзістэнцыялізм у беларускай і польскай прозе: параўнальна-тыпалагічны аналіз”, кожная глава мае ўнутраную структуру і

ўтрымлівае параграфы. Акрамя таго, у склад дысертацыі ўваходзіць заключэнне, бібліяграфічны спіс з 45 крыніц. Асноўны тэкст займае 70 старонку, з бібліяграфічным спісам – 73.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ